

УДК 338.43:332.155+332.3
© 2016

Т.В. ВІЛЬХОВА,
асистент
Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет,
Україна
E-mail: tata2789@mail.ru
м. Дніпропетровськ, вул. Ворошилова, 25

ВИТРАТНО-ГАЛУЗЕВЕ
ОБҐРУНТУВАННЯ
НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
АГРАРНИХ ВИРОБНИКІВ

Проаналізовано динаміку структури витрат на виробництво продукції рослинництва. Запропоновано витратний профіль обґрунтування напрямів удосконалення землекористування. Надано рекомендації агровиробникам із запровадження інноваційних енергозберігаючих технологій, скорочення посівів технічних культур, підвищення врожайності зернових до рівня генетичних можливостей сортів, збільшення площ під овочевими й кормовими культурами тощо.

Ключові слова: землекористування, витрати, насіння, техніка, добрива, ефективність виробництва, зернові та технічні культури, овочеві та кормові культури.

Постановка проблеми. Інтенсивне використання сільськогосподарських угідь упродовж тривалого часу призводить до втрати ними значної кількості органічної речовини та елементів живлення, прискорює процес ерозії ґрунтів, погіршує їх водний баланс. Концепція відновлення родючості орних земель у сучасних умовах господарювання передбачає вдосконалення структури посівів і сівозмін, зменшення техногенних навантажень за рахунок упровадження консервативних (мінімальних) технологій обробітку ґрунту, використання добрив і післяжнивних решток, насамперед соломи [13, с. 26].

Економічна ефективність землекористування найчастіше оцінюється за рівнем рентабельності аграрної продукції. Так, за даними Державної служби статистики України, рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у 1990 році становив 42,6 %, у 2014 році цей показник зменшився майже в 2 рази (25,8 %). Чималою мірою це пояснюється тим, що матеріальні витрати, котрі ввійшли до собівартості продукції у 1990 році, становили 40,9 %, у 2014 році – вже 66,9 % [14, с. 51, 56]. Ще однією причиною є недосконалий підбір сільськогосподарських культур. На підставі

цього постає проблема вдосконалення використання сільськогосподарських угідь по галузево-витратних показниках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним із раціональним землекористуванням, присвячені наукові роботи таких учених, як Л.Ю. Мельник, С.Н. Волкова, П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, Д.С. Добряк, В.О. Леонець, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, В.В. Юрчишин. Високо оцінюючи отримані результати вчених, разом з тим слід зазначити, що за сучасних реалій виникає потреба в науковому перегляді і додатковому обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення.

Метою статті стало визначення напрямів удосконалення землекористування аграрних виробників за допомогою витратного та галузевого профілів оцінки ефективності землекористування.

Результати досліджень та їх обговорення. На сучасному етапі функціонування ринкової економіки в Україні особливої актуальності набувають питання підвищення ефективності використання й відтворення

1. Структура витрат на виробництво продукції рослинництва в аграрних підприємствах України (чисельник)*, у т. ч. в ДП "ДГ Поливанівка" (знаменник)**, %

Рік	Насіння	Мінеральні добрива	ПММ	Амортизація	Орендна плата за землю
1990	$\frac{15,3}{9,4}$	$\frac{10,0}{8,2}$	$\frac{4,0}{6,3}$	$\frac{11,8}{25,0}$	$\frac{-}{-}$
2014	$\frac{12,1}{4,9}$	$\frac{13,3}{10,3}$	$\frac{13,4}{7,2}$	$\frac{5,9}{0,7}$	$\frac{11,1}{-}$
	$\frac{-3,2 \text{ в.п.}}{-4,5 \text{ в.п.}}$	$\frac{3,3 \text{ в.п.}}{2,1 \text{ в.п.}}$	$\frac{9,4 \text{ в.п.}}{0,9 \text{ в.п.}}$	$\frac{-5,9 \text{ в.п.}}{-24,3 \text{ в.п.}}$	$\frac{11,1 \text{ в.п.}}{-}$

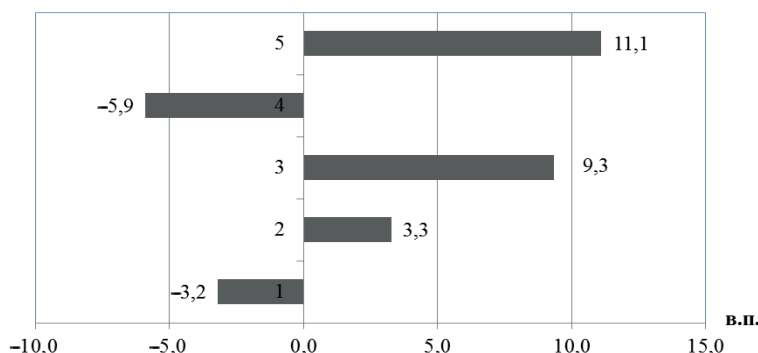
Джерела: * розраховано автором за [14, с. 56];
** за даними бухгалтерської звітності 1990 і 2014 років.

продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель, тобто проблема забезпечення сталого розвитку землекористування в Україні набула першочергового значення. Сталий розвиток землекористування повинен забезпечити високоефективне використання сільськогосподарських угідь, всебічну охорону та розширене відтворення родючості ґрунтів, підтримку продовольчої безпеки країни та її експортних позицій на світовому аграрному ринку [15, с. 153].

Однак поточні кризові чинники вимагають все більших витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в Україні, ціна якої зростає повільніше, ніж собівартість. Як підкреслює С.І. Мороз, часто це призводить навіть до збитковості аграрного виробництва і негативним чином позначається на ефективності землекористування [11, 12]. У ході дослідження розглянуто структуру витрат на виробництво продукції рослинництва в Україні у 1990 та 2014 роках (табл. 1).

Безпосередньо з якістю землекористування пов'язані витрати на насіння, мінеральні добрива і паливно-мастильні матеріали. Їх частка в собівартості продукції рослинництва в 1990 році разом становила 29,3 %, тоді як у 2014 році їх вага збільшилася на 9 %, досягнувши 38,3 %.

Побудований на основі даних табл. 1 витратний профіль землекористування сільськогосподарських виробників – рис. 1. засвідчує, що за аналізований період відбулися негативні скорочення витрат на насіння (на 3,2 в. п.) і амортизацію (на 5,9 в. п.). Відтак, унаслідок вирошування сортів та гібридів низької репродукції зменшується врожайність і, як наслідок, погіршується ефективність землекористування [7, 8]. Скорочення амортизаційних відрахувань могли викликати різні причини. Насамперед, це зміни у складі виробничих фондів. Трактори, комбайни, навісні знаряддя відпрацьовують свої амортизаційні терміни, а заміна техніч-

Рис. 1.
Витратний профіль землекористування аграрних виробників України

них засобів сучасною, більш прогресивною технікою відбувається дуже повільно. Окрім того, аграрні підприємства обліковують основні засоби, які взяті в оренду, на позабалансовому рахунку і амортизацію на них не нараховують. У результаті не створюється фонд для відтворення власної техніки.

Орендної плати у 1990 році не було взагалі, адже вся земля перебувала в державній власності. Однак у 2014 році цей показник суттєво змінився і становив 11,1 % у собівартості продукції рослинництва. Кожне агропідприємство намагається збільшити свої розміри землекористування за рахунок оренди землі. Відповідно, збільшення розмірів землекористування дає змогу більш раціонально використовувати всі виробничі ресурси, а тим самим знижувати собівартість одиниці продукції [4, с. 56].

За останні 24 роки витрати на мінеральні добрива збільшились на 3,3 в. п. Певною мірою їх почали інтенсивніше використовувати через те, що відбувся занепад галузі тваринництва, а це призвело до скорочення внесення органічних добрив для підживлення ґрунту. Витрати на паливно-мастильні матеріали збільшились на 9,4 в. п. через щорічне підвищення цін на нафтопродукти.

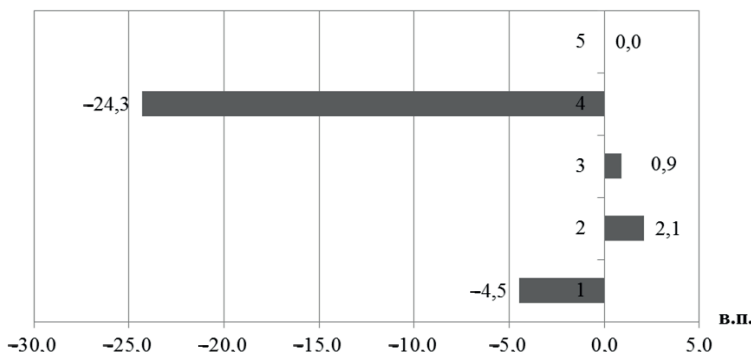
Застосування інформаційних технологій для оцінювання витратного профілю землекористування аграрних виробників України дозволяє обґрунтувати напрями його вдосконалення [2]. А саме: аграріям необхідно покращити насіннєвий матеріал, адже отримання високорентабельного результату діяльності значною мірою залежить від початкового вибору насіння планованої до вирощування культури. У даному випадку найактуальнішим питанням стає підбір насіння для нового сезону. Мінеральні добрива можна компенсувати внесенням більшої кількості органічних добрив, бо вони мають позитивний багатосторонній вплив на продуктивність сільськогосподарських культур, якість врожаю і родючість ґрунту. До органічних добрив відносяться: гній, торф, пташиний послід, фекалії, солома, зелені добрива, сапропель, відходи аграрного та промислового виробництва. Ще одним на-

прямом вдосконалення землекористування, шляхом зниження собівартості продукції, виступає зменшення витрат на паливно-мастильні матеріали, для чого слід активніше впроваджувати енергозберігаючі технології. Це може бути оптимальна комплектація машинно-тракторного парку сучасною вітчизняною та імпоротною технікою. Значні резерви енергозбереження полягають у застосуванні інновацій ходової частини сільськогосподарських машин у вигляді здвоєних коліс на тракторах або у використанні комбінованих багатоопераційних ґрунтообробних агрегатів та багатофункціональних висівних комплексів [5, с. 26–27].

Щодо зменшення витрат на орендну плату, то потрібно передати сільськогосподарські угіддя тим, хто зможе підтримати ефективне землекористування. Особливістю землекористування в більшості вітчизняних агропідприємств є те, що оренда не поєднується з використанням власної землі і є переважно короткотерміною. А це не сприяє збереженню, відновленню, а тим більш підвищенню родючості ґрунтів [10, с. 24].

Як відзначає Н.К. Васильєва, ефективність аграрного виробництва країни створюється з регіональних показників сільськогосподарської діяльності на мікроекономічному рівні [3, с. 11]. Тому апробація застосування витратного профілю для вдосконалення землекористування відбулася на державному підприємстві “Дослідне господарство Поливанівка” (далі ДП “ДГ Поливанівка”) Магдалинівського району Дніпропетровської області. Підприємство з 1981 року є дослідним господарством Інституту тваринництва центральних районів Національної академії аграрних наук України. Провідні галузі – рослинництво і тваринництво. Загальна площа земельних угідь господарства становить 3592 га, у тому числі 3338 га сільськогосподарських угідь.

Порівняно з показниками країни в цілому, у ДП “ДГ Поливанівка” спостерігаються позитивні тенденції зі зменшення витрат на ПММ, чому сприяло застосування енергозберігаючих технологій. Витрати на орендну плату взагалі відсутні, оскільки вся земля перебуває у власності підприємства (табл. 1).

Рис. 2.
Витратний профіль
землекористування
ДП «ДГ Поліванівка»

На рис. 2 добре видно, що найбільш негативне становище у ДП «ДГ Поліванівка» виникло по відрахуваннях на амортизацію, точніше вони майже цілком відсутні.

Це свідчить про застарілі засоби виробництва та неможливість їх оновлення. Тому керівництву господарства рекомендовано переглянути нарахування амортизації для оновлення машинно-тракторного парку з метою більш ефективного використання орних земель. Одним з варіантів здійснення цього є державні програми з підтримки аграрного сектору України [9, с. 64]. Зокрема, вони пропонують різні форми її забезпечення – пряму (субсидування), непряму (пільгове оподаткування тощо) й опосередковану (прямо не пов'язану з аграрним виробництвом) державну підтримку аграрних товаровиробників. Гармонійне поєднання зазначених варіантів механізму державної підтримки надасть підприємству додаткової стійкості та ефективності в діяльності, адже за певних

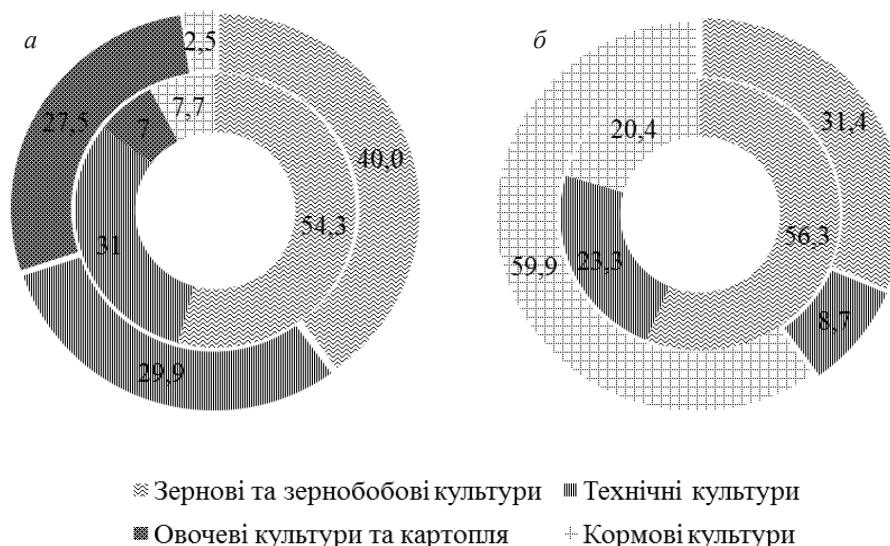
умов може викликати суттєвий синергетичний ефект [1, с. 207].

У ході дослідження також визначено галузевий профіль вдосконалення землекористування в аграрному секторі України зі застосуванням інформаційних технологій при аналізі даних про посівні площі та виробництво валової продукції польових сільськогосподарських культур (табл. 2, рис. 3,а) [9]. Одержані дані підтверджують, що ефективне землекористування полягає у вирощуванні овочевих культур та картоплі. Однак під них відведено лише 7 % площі, стільки ж – для кормових культур, що свідчить про занепад вітчизняної галузі тваринництва. На жаль, кормові культури забезпечують лише 2,5 % валової продукції в загальній структурі виробництва польових сільськогосподарських культур. Найбільші посівні площі займають технічні (31 %), зернові й зернобобові культури (54,3 %). Проте, як наголошує О.М. Карамушка, зернові демонструють низьку

2. Структура посівних площ та виробництва валової продукції польових сільськогосподарських культур в Україні (чисельник)*, у т. ч. в ДП «ДГ Поліванівка» (знаменник)**, 2014 рік, %

Показник	Зернові та зернобобові культури	Технічні культури	Овочеві культури та картопля	Кормові культури
Посівні площі	$\frac{54,3}{56,3}$	$\frac{31}{23,3}$	$\frac{7}{-}$	$\frac{7,7}{20,4}$
Валова продукція	$\frac{40,0}{31,4}$	$\frac{29,9}{8,7}$	$\frac{27,5}{-}$	$\frac{2,5}{59,9}$

Джерела: * розраховано автором за [14, с. 46, 74];
** за даними бухгалтерської звітності.

Рис. 3. Галузевий профіль землекористування:
а – аграрних виробників України; б – ДП “ДГ Поливанивка”;
зовнішній ряд – валова продукція, внутрішній ряд – посівні площі, %

врожайності порівняно з генетичними можливостями їх сортів [7, 8], а надмірні площі технічних культур у сівозмінах призводять до порушення екологічного балансу.

Щодо господарства ДП “ДГ Поливанивка”, то ситуація по посівних площах і виробництві валової продукції зернового підкомплексу приблизно та сама, що і в державі в цілому (табл. 2, рис. 3,б). Позитивним надбанням господарства є самозабезпечення власного тваринництва кормовою базою. На підприємстві 20,4 % посівних площ відведено під вирощування кормових культур, валова продукція яких становить майже 60

%. Керівництво обрало правильну стратегію підвищення родючості ґрунту за інтенсивного вирощування кормових культур. Вони мають позитивний баланс азоту, а також органічної речовини, що відновлюють поживні речовини ґрунту та збільшують в ньому вміст гумусу [6, с. 74]. Проте вигідні овочеві культури в “ДГ Поливанивка” взагалі не вирощують, а технічні культури при посівах на 23,3 % площ дають тільки 8 % валової продукції. Керівництву господарства рекомендовано провести відповідну зміну спеціалізації в галузі рослинництва, що суттєво підвищить ефективність землекористування.

Висновки

1. Створений витратний профіль з визначення напрямів удосконалення землекористування показав, що основні зусилля агровиробників мають бути спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів аграрних підприємств із застосуванням енергозберігаючих технологій, вибору сучасного високопродуктивного насіннєвого матеріалу, органічних до-

бав, кооперації для оновлення техніки.

2. Галузевий профіль обґрунтування напрямів удосконалення землекористування доводить, що підприємства мають дотримуватися правил сівозміни сільськогосподарських культур, збільшивши площі під кормовими та овочевими культурами. У такий спосіб відбуватиметься природне відновлення поживних речовин сільськогосподарських

угідь та зросте ефективність землекористування аграріїв.

3. У подальших дослідженнях з питань удосконалення землекористування в сіль-

ському господарстві України планується розробка моделей оптимізації вирощування кормових культур.

Бібліографія

1. Васильєва Л.М. Аграрний сектор: оцінка рівня державної підтримки / Л.М. Васильєва, Н.В. Бондарчук // Молодий вчений. – 2015. – № 1(16). – С. 204–209.
2. Васильєва Н.К. Інтегрований інноваційно-інвестиційний розвиток аграрних підприємств із застосуванням інформаційних технологій / Н.К. Васильєва // Економічний простір. – 2011. – № 50. – С. 185–193.
3. Васильєва Н.К. Моделювання розвитку аграрних підприємств регіонального кластера сільського господарства / Н.К. Васильєва // Агросвіт. – 2012. – № 8. – С. 11–14.
4. Вільхова Т.В. Розміри землекористування сільськогосподарських підприємств та їхній вплив на ефективність землеробства / Т.В. Вільхова // Агросвіт. – 2013. – № 7. – С. 54–59.
5. Єрмаков О.Ю. Інновації енергозбереження у сільському господарстві / О.Ю. Єрмаков // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – № 4. – С. 26–32.
6. Зінченко О.І. Кормовиробництво / О.І. Зінченко. – К.: Вища освіта, 2005. – 448 с.
7. Карамушка О.М. Інноваційні реалії функціонування сільськогосподарських підприємств зернового кластеру України / О.М. Карамушка // Економічний простір. – 2015. – № 96. – С. 194–204.
8. Карамушка О.М. Інноваційний розвиток насінневих підприємств зернового підкомплексу / О.М. Карамушка // Агросвіт. – 2012. – № 21. – С. 44–49.
9. Макаренко П.М. Механізми інноваційного оновлення аграрного сектору України / П.М. Макаренко, Н.К. Васильєва // АгроІнКом. – 2005. – № 1–2. – С. 64–69.
10. Мельник Л.Ю. Форми землекористування в контексті продуктивного використання сільськогосподарських угідь та відтворення їхньої родючості / Л.Ю. Мельник, Т.В. Вільхова // Агросвіт. – 2012. – № 13. – С. 20–25.
11. Мороз С.І. Інформаційне забезпечення ціноутворення на аграрну продукцію / С.І. Мороз // Агросвіт. – 2011. – № 6. – С. 22–24.
12. Мороз С.І. Інформаційне і програмне забезпечення маркетингової діяльності аграрних підприємств / С.І. Мороз // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2010. – 3(265). – С. 794–799.
13. Родючість ґрунту та врожайність польових культур за різних систем обробітку та удобрення в сівозміні / Е.М. Лебідь [та ін.] // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2013. – № 2(32). – С. 26–31.
14. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2014 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 379 с.
15. Чорнопищук Т.І. Економічні аспекти раціонального землекористування та охорони земель сільськогосподарського призначення / Т.І. Чорнопищук // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – Т. 2. – № 1(56). – С. 152–158. – (Серія: Економічні науки).

Рецензент – доктор економічних наук,
професор **Н.К. Васильєва**